

DÜŞÜNCE YAZISI-OPINION PAPER

“Nitel” ve Türevleri (“Alternatif ölçme”, “Çoklu” ve “Duygusal zekâ”): Ne, Niçin ve Nereye Doğru? **

Adnan ERKUŞ*

(Az gelişmiş ülkenin az gelişmiş emekli akademisyeni)

Başlıktaki konulara ilişkin ülkemizde son yıllarda mantar gibi biten kitaplar ve yazılar gündeme geldi ve ne yazık ki ülkemizde var olduğunu sandığımız bilimsel birikime sahip cenahtan doğru dürüst hemen hiçbir karşılık verilmedi: Çoğu, nedendir “bilinmez” “üç maymunları” oynadı ve oynamaya da devam ediyor. Bu yazıyla, cesaretini toplayıp bir şeyler yazacak olanlara için bir başlangıç oluşturulması amaçlanmıştır.

Bilime ve bilimsel yönetime saldırılar, bilimin ortaya çıkışından itibaren, idealist-metafizik cepheden hep olagelmıştır, bu anlaşılabilir bir durumdur. Hele son 100-150 yıldır gerçekleşen bilimsel ilerlemelerin (*evrim kuramı, atomun parçalanması, yaşamın anahtarı DNA, kök hücre, klonlama, uzayda yalnız olamayacağımız, transistör, çip, kuantum, bir yığın atomaltı parçacık ve Higgs parçacığı gibi*) zaten bu “korku cenahı”nı daha da korkutması beklenen bir durumdu ve onların “başka türden” saldırılarını da bugün ne yazık ki giderek daha acımasızca yaşıyoruz. Ama, bilimin en temel ayağı olan yöntemine yapılan ve özellikle de bilim içinden de destek bulan son saldırı (“alternatif”-“nitel” vs) ise gerçekten çok kurnazcadır: Metafizik ve idealist felsefe, bilimsel temeli iyi alamamış bizim gibi ülkelerdeki “akademisyenleri”, sosyal bilimlerin karmaşık değişken yapısını dayanak alarak avlamasını bilmiştir. Ama bu “zehir” öyle hızlı yayılmaktadır ki, yükseköğretim kurumlarımızın ve eğitimimizin içler acısı durumu ile doğru dürüst felsefe, bilim felsefesi, bilim tarihi, yöntembilim eğitimi almamış, istatistik ve matematikten korkan memur zihniyetli akademisyenler ile birlikte tehlikenin farkında olmayan bazılarını da girdabına çekmiştir. Bu konuda “inanıp” yazanların masumiyetini bir yana bırakırsak, bilimin ve dünyanın geldiği bu aşamada, bu düşünsel saldırının hiç de masum ol(a)mayacağını yazının sonunda spekülâtif de olsa ele almaya çalışacağım.

Yazının dayandığı yöntem ve ilkeler

1. Aşağıdaki yazı, “bilime saldıran cenahın” tam da istediği türden, görgül-istatistiksel bir çalışmanın aksine, akıl yürütmeye (mantıksal geçişleme) dayalı, “anlamacı-yorumlayıcı” ve alışıldık bilimsel dilden uzak bir yazım tercih edilerek; bugüne kadar bilimsel yönetime ve bilimsel bilgi üretimine katkı sunmuş, işin kolayına kaçmayıp ömürlerini bu uğurda tüketmiş binlerce bilimciye saygıyla, sadece ve sadece onların muhteşem birikimlerine dayanarak kaleme alınmıştır. Zaten, başka bir şey de gerek yoktur, üretilen bilimsel bilginin neler yaptığına ilişkin çevremize bakmamız yeterlidir.
2. Bu yazıda herhangi bir kaynağa yukarıdaki nedenle ve ülkemiz insanlarında egemen olan feodal anlayıştan dolayı atıf yapılmayacaktır. Bazılarının içerikten dolayı üzerlerine ‘alınmaları’ onların sorunudur. Bu yazıyı okuyanların, zaten gelişmeler ile ilgili bilgiye, “kaynaklara” (hatta önyargıya) sahip olduğu varsayılmıştır. Bir atıfın yabancı bir yayına yapılmasının (hele tartışmaya ve yoruma açık bir konuda ise) onun “doğru” olduğunu göstermediğini de belirtelim. Bu yazıda bilime saldırı cenahının, sözünü edeceğimiz her türlü argümanının karşılığı kaynak yazılar vardır ve üstelik rahatlıkla bulunabilir: MEB’in “yeni” programlarından “yeni-bilimsel” kitaplara kadar... Sakın, “ama şu şunu demiş” demeyiniz; aksi halde değişimi baştan inkâr etmiş ve atıf kaynaklarını dogma haline getirmiş olursunuz.
3. Bu bakımdan, hiç ama hiç kimse bu yazının hedefi olamaz; boşuna kişiselleştirilmeye çalışılmasın.

4. Çoğu okuyucunun beklentisi, ister istemez sadece “nitel” araştırmalar konusu olacaktır. Ancak, başlıktaki “yeni” paradigmalardan hepsi ‘ondan’, üstelik nedense aynı zaman diliminde ‘hortlamış’tır. Bu nedenle, yazının kapasitesi elverdiğince hepsine birden değinilecektir. Okuyucu kendini sadece “nitel” araştırma, “alternatif” ölçme, “performans-süreç” değerdendirme üzerine odaklaştırmış olabilir; ama başlıktakilerin hepsi “kardeş”tir ve yazar saldırı cephesini genişletmek pahasına bunu göze almaktadır. Aslında tüm bu “yenilerin” ortaya çıkmasının temeli, daha baştan belirtelim, bilimin bir bilgi üretme yolu olarak ortaya çıktığı gündən beri ona saldıran metafizik-idealist anlayıştır. Acaba neden?

Sorular ile devam edelim...

- Bilimsel yöntemin, bugüne kadar ‘neresi-nesi’ işlemedi de bu “yeni” paradigmalardan, “yeni” terminolojiler üretildi? Böyle bir gereksinim var mıydı?
- Bilim öne sürdüğünüz gibi mekanik-katı-değişmez ise bugüne nasıl gelindi? Newton’dan Einstein’a, oradan kuantuma nasıl gelindi?
- Bilimsel çalışma, sadece (19. yy’daki gibi) deneysel çalışma mıdır? Betimsel, korelasyonel çalışmalar bugün niye var? Comte’tan Newton’dan bu yana hiçbir şey değişmedi mi?
- Nesnellik, özneliği yok sayabilir mi? Sadece öznelik ile bilim yapılabilir mi? Nesnellik bireysel farkları yok mu saymıştır? Nesnellik, bilimcinin bilişsel süreçlerinin rolünü sıfırlamış mıdır?
- Bilimsel araştırma hipotez üretmeden yapılabilir mi? Hipotezi kim-nasıl üretiyordu bugüne kadar? Binlerce bilimsel çalışma, hipotez kurulmadan mı yapıldı? Bilimcinin bilişinde mı? Ya kuramları kim üretti? Kuramların, o “pis pozitif bilimde” yeri yok muydu?
- Hipotezi veri olmadan nasıl test edeceksin? “Hipotez test etmek benim işim değil” dersin, “ürettiğin” bilgi kahvehanelerde “üretilen” fikirlerden ne kadar farklı olur?
- “Geçerlik-genellenebilirlik benim işim değil” dersin, o bilgi ne işe yarayacak?
- Bir çalışmadaki gözlem sayısına göre bilimsel çalışma mı olur? Psikolojideki tek denekli (üstelik, deneysel) çalışmalar ne olacak?
- Bir-kaç kişiyle karşılıklı “derinlemesine” görüşünce, görüşen de görüşülen de insan olduğuna göre, sağlıklı bilgi alınabilir ve üretilebilir mi? İlgili psikolojik değişkenin “ıncığına-cıncığına” irdelenip de (üstelik çok ama çok zor) geliştirilen ölçeklerin alt ölçekleriyle bir insanın özelliklerini belirlemek mi sağlıklı olmayan?
- Eğitim-öğretim yöntem ve teknikleri değişince ölçülecek insan özellikleri de mi değişir? Yeni insan özellikleri mi ortaya çıktı?
- Thorndike ile başlayan, Pavlov ve Watson ile büyüyen, Skinner ile zirve yapan ve bugün insan davranışını yönlendiren reklamlar, propaganda, terapi tekniklerinde vs kullanılan koşullama ilkeleri artık işlevsiz mi ki “davranışçılık öldü” diyorsunuz?
- Piaget ve diğerleri ile gündeme gelen ve hatta bilgisayara kapı aralayan bilişselcilik, duyguları yok mu saydı da, özellikle eğitimde duyguyu ve diğer insan özelliklerini yeni keşfettiniz?
- “İnsanlar hakkında karar vermeniz için sadece bu ölçekler/testler yeterlidir” diyen (Simon-Binet dahil) bir psikolog veya ölçmeci var mı?
- “IQ yaşamdaki-okuldaki başarımın tek yordayıcısıdır” diyen bir zekâ kuramcısı ve/veya ölçek geliştiricisi var mı? Zekânın çok bileşenli olması ile “çoklu zekâlar” aynı şey midir?
- Duygular zekâ olabilir mi? “Duygusal zekâ duyguları kontrol etmek” dersin, kim-kimin nesi/neresi kontrol ediyor?
- Test, sadece çoktan seçmeli maddenin ölçtüğününün sınanması mıdır? Açık uçlu test maddesi olmaz mı? 100m koşurma, motor bobini sardırma, sunum yaptırma, kompozisyon yazdırma vs test değil midir? Test nedir, “ne” test edilebilir? Test edil(e)meyen özelliklerimiz var mıdır, nelerdir?
- Nitel olan veri midir, araştırma mıdır? Üstelik çok az denekle yapılan deneysel çalışmaların büyük çoğunluğunda nitel (süresiz) veri vardır ve onlar da “non-parametrik” istatistikle test edilir, ne olacak şimdi?
- “Analiz”i hangi anlamda kullanıyorsunuz; “bir şeyleri irdeleme”, “zihinsel ayrıştırma-anlama” mı, “istatistiksel teknik” mi, yoksa “malzemedən veri üretme” anlamında mı?

- Feminist çalışma, vak'a (örnek olay, olgu, olay ne dersen de) çalışması, odak grup görüşmesi, eylem "araştırması", "gömülü teori" ayrı bir bilimsel paradigma üretmek için ne kadar yeterli ve inandırıcıdır?
- "Çağdaş-alternatif" denilen ölçme yöntem ve teknikleri ne kadar çağdaş ve alternatif?
- ...

Şimdiden söyleyelim, gerçekten merak eden ve önyargılı olmayan okuyucu, yukarıdaki soruların yanıtlarını bulmak için, çok değil sadece "google amca" da bile bir "yolculuğa" çıksa, aşağıdaki yazıya gerek kalmazdı.

"Bilime saldırı cenahı"nın ileri sürdüğü dayanaklar (argümanlar): "Yeni"yi üretmek için başvurdukları zemin

Aşağıdakiler, çok çeşitli kaynaklardan karıştırılarak bir araya getirilmiştir.

1. "Pozitif yaklaşımda gerçeklik dışarıdadır, nesneldir, aktörden bağımsızdır ve bir düzen vardır; oysa gerçeklik aktörden bağımsız değildir, öznelidir."
2. "Nitel araştırmacı ölçek ve anketler kullanmaz, bireylerin deneyimlerini bizzat kendisinden alır; nicel araştırmacı ise kavramları değişkenler olarak tanımlar, ölçekler kullanır."
3. "Pozitif yaklaşımda kesinlik vardır, oysa kuantumdan bu yana hiçbir şey kesin değildir, kaos vardır."
4. "Pozitivist/akılcı paradigmanda evren etkileşimsiz-kendi içinde tekdüzedir, bir şey parçalarının toplamıdır, gerçeklik basittir; yorumlayıcı-anlamacı-nitel paradigmanda ise değişkenlik ve karşılıklı etkileşim vardır."
5. "Nitel yaklaşımda teori ve hipotez testi yoktur; nicel yaklaşımda ise teori ve hipotez testi vardır."
6. "Pozitif yaklaşım sadece gözlenebilir olgulara dayanır, nedenselliğe odaklanır, genellemeler yapar, olguyu en küçük parçalarına ayırarak inceler; nitel yaklaşımda ise olguların arkasında yatan derin anlamlara odaklanılır."
7. "Nedensellik doğru değildir, 'karşılıklı nedensellik' önemlidir."
8. "Nitel araştırmalarda 'kaç tane'-'ne kadar' ile uğraşılmaz, olayların 'neden' ve 'niçin' (???) olduğunun cevabı aranır."
9. "Nitelde tümevarım yaklaşımı, nicelde tümdengelim yaklaşımı esastır."
10. "Pozitif bilimci yapılandırılmış araçlarla ve geniş örneklemeler üzerinde veri toplar, ölçme ve sayısallaştırmaya önem verir; nitelci ise esnek veri toplar ve küçük örneklemeler kullanır, derinlemesine araştırma yapar."
11. "Nicel araştırma katıdır, nitel araştırma esnektir."
12. "Pozitif yaklaşımda düzenin ilkesi hiyerarşidir, oysa düzen önceden kestirilemez."
13. "Pozitif yaklaşımda araştırmacı tarafsız gözlemcidir; nitel yaklaşımda katılımcıdır."
14. "Pozitif yaklaşımda evren saat gibi çalışan bir makinedir, mekaniktir; oysa evren holografiktir, kaos içindedir"
15. "Nitelde veri toplamada gözlem-görüşme, dökümanlar kullanılır; nicelde ise deney, anket/görüşme ve reaktif olmayan teknikler vardır."
16. "İnsanı ölçme yoluyla anlayamazsınız, onunla görüşerek derinlemesine anlamaya çalışmalısınız."
17. "Davranışçılık, materyalist batının ürünüdür ve artık terk edilmelidir; göz ardı edilen biliş artık önplana çıkarılmalıdır."
18. "Testler artık terk edilmelidir; performans ve süreç önemlidir."
19. "Öğrencilerin duyguları da var."
20. "Öğrencilerin çoklu zekâlarına göre eğitim verilmelidir."
21. "Duygusal zekâ önemlidir, IQ değil; Einstein'ın IQ'su yüksekti, ama EQ'su düşüktü, çünkü bir tek kadına bağlı yaşayamadı."

Daha bunların türevi pek çok "dayanak" sıralanabilir. Peki bu eleştirilerin ne kadarı doğrudur, "yeni" öneriler ne kadar sağlam ve ne kadar yenidir ki bu temeller üzerine "yeni" bir paradigma inşa edilmeye çalışılmaktadır?

“Nitel” araştırma “yeni” bir paradigma, yeni bir bilimsel yöntem olabilir mi?

“Yeni” bir paradigma *yaratma* çabası sonucu, zorlama bir şekilde “nitel” araştırma yöntemleri ve desenleri diye ileri sürülenlere bakılacak olursa; bunların ne bir yöntem, ne bir desen, ne de bilimsel bir yöntem olduğu kolaylıkla görülebilir: Odak grup görüşmesi, etnografik araştırma (kültür analizi), gömülü teori, feminist çalışma, vaka (durum, örnek olay, olgu, olay diye çeşitli isimlerde geçiyor) çalışması, eylem araştırması, olgubilim (fenomenolojik), doküman incelemesi, hikaye analizi... Varolan “nitel” araştırma kitaplarında bunlar farklı farklı yer alıyor veya bunlara yenileri de ekleniyor! Son yıllardaki bazı kitaplarda ise veri toplama yöntemi-alan-veri üretme vb karmaşasının farkına varılmış olacak ki “odak grup görüşmesi” veri toplama yöntemleri içine alınmaya başlanmış, eh bu da bir ilerleme! Hatta, bir de ne yazık ki “ne şiş yansın ne kebab” hesabı, “karma yöntem” diye “nicel-nitel arabulucuları” çıkmıştır. Bunları, yine akıl yürüterek masaya yatıralım:

- *Odak grup görüşmesi*, adı üstünde bir görüşme (interview), yani bir veri toplama yöntemidir. Bilimsel yöntemde, tüm veri toplama yöntemleri gözlem ve görüşme altında toplanabilir. Gözlem hem insan ve hayvanlar için hem de cisimler için, görüşme ise sadece insanlar için kullanılabilir. Gözlem çıplak gözle yapılıyorsa gözlem formu kullanmak, mikroskopla ve teleskopla yapılıyorsa saymak veya başka bir ölçüm kullanmak gerekir ve *bir psikolojik test ve ölçek de bir gözlem yöntemidir*. Görüşme de bireysel-grup, yapılandırılmış-yarı yapılandırılmış-yapılandırılmamış biçimde yapılabilir. Yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme ile gözlem bu “yeni” paradigma ortaya çıkmadan önce yapılmıyor muydu, elbette yapılıyordu. Ama, bu durumda veri “malzemesi” toplandığında, bunlar içerik ‘analizi’yle yine, sınıflama düzeyinde de olsa (‘şunu belirtenler şu kadar, bunu belirtenler ise bu kadar’ gibi) veri üretilmek durumundadır. Hatta şunu belirtelim ki, çok karşı çıktıkları anket de bir yapılandırılmış görüşme tekniği ve aracından başka bir şey değildir. Gözlem ve görüşme her türlü yöntem ve tekniğiyle nitelcilerin tekelinde değildir; veri malzemesi veya doğrudan veri toplamanın (en azından yeryüzünde) başka bir yolu da yoktur. **Önemli olan öznel (subjektif) gözlem veya söylemlerin nesnel (objektif) bir biçime döndürülüp döndürülmeyeceği, hatta bunun zorunlu olup olmadığıdır!**
- *Etnografik araştırma* ve *feminist çalışma*, bir çalışma alanını ve konusunu içermektedir; tek başına yeni bir paradigmanın ayrı bir yöntemi veya deseni olamazlar. “Kültür” araştırması, kültürün hangi yanını ele alıyor; antropologlar bugüne kadar ne yapıyorlardı? Sadece bir kültürün, yeni bir kabilenin “içine girip” (katılımlı gözlem) gibi bir veri malzemesi toplama yönteminden hareket edilerek bu “alan” bu “yeni” paradigmanın içine bir araştırma “deseni” olarak konmuşsa, bu yeterli mi? Başka yollarla da veri malzemesi veya doğrudan veri toplanamaz mı; sadece veri toplama yöntemine dayanarak koskoca bir alan “yeni” paradigmanın içine alınabilir mi? Antropologların laboratuvarında da çalışma yapmalarına ne diyeceğiz? Feminist çalışma diye bir “desen” veya yeni bir yöntem olabilir mi? Sakın bu da, yeni bir çalışma “konusu” veya “alanı” olmasın!? Feminizmle ilgili çalışma yapan bir araştırmacı, ölçek veya anketlerle veri toplayamaz mı, yasak mı, nitelcilerin tekelinde mi?
- *Vaka (durum, örnek olay, olgu, olay diye çeşitli isimlerde geçiyor-nedense) çalışması*, salt tek veya daha az birey veya nesne üzerinde çalışıldığı için mi “yeni” bir paradigmanın içine kondu? Vak’a çalışmaları ağırlıklı tıp ve klinik psikolojide yapılmakla birlikte, bir işletmenin masaya yatırılması gibi ekonomide de başka alanlarda da olabilir. Vak’a çalışmasını “nitel” araştırmanın tekeline sokan hangi özelliğidir; derinlemesine görüşme mi? Literatür incelenirse, *deneyisel* (bir implant takma, yeni bir terapi tekniği gibi) pek çok vak’a çalışmasının olduğu görülecektir! Elbette, “bakmak ile görmek” arasında fark vardır! Bazı kitap ve yazılarda ise, vak’a çalışması bir “desen” olarak ele alınırken, ***bilgi üretme ile üretilen bilgiyi kullanmanın birbirine karıştırıldığı görülmektedir***. Bir hekim, eğer günlük vizitelerinde bir hastayı muayene ediyor ise burada *varolan-üretilmiş bilgiyi kullanıyor* demektir; ama aynı hekim (akademisyen) *yeni bir bilgi üretmek* için bir hasta üzerinde *çalışıyor* ise, o vak’a çalışmasıdır!
- *n sayısının azlığı*, “nitel” araştırmanın veya yeni bir paradigma oluşturmanın gerekçelerinden olmaz. Pavlov, Thorndike, Skinner çoğunlukla bir tek köpek, kedi, rat veya güvercin üzerinde

çalışarak (üstelik, *deneysel*) öğrenme ilkelerini ortaya çıkarmışlardır. n sayısı, nitele-nicele göre değil, araştırma probleminin doğasına, temel bir değişkene çıkarım yapıp yapmama, ikincil değişkenlerin kontrolüne, değişkenin boyutluluğuna, genelleme yapılacak evrene vb bağlı olarak değişiklik gösterir. Her çalışma da deneysel yapı(a)maz ve kimse de “bilimsel çalışma=deneysel” demiyor zaten.

- *Eylem (action) araştırması*, araştıran ile araştırılanın başından sonuna kadar araştırmannın içinde yer aldığı araştırmalar olarak tanımlanıyor. Aslında “yeni” paradigmanın içinde yeni yöntem önerisine en yakın olanı da budur. Örneğin, siz şimdi bir kongre hazırlığı yapan düzenleme kurulu üyesi olsanız, yaptığınız şey tam da bu: ‘Ne zaman yapılırsa uygun olur, kimler hangi görevleri yüklenirse yürütebilir, salonlar, davetler vs’ tüm sorunlar ve çözüm yolları birlikte oluşturulur, birlikte yürütülür... Bir işletmenin yönetim kurulunda, bir ailede karşılaşılan bir sorunu çözme vs hep bu tür “araştırmalar” içinde yer alır. Bu bir sorun çözme yoludur evet, ama “bilimsel” bir bilgi üretme yolu-yöntemi midir? Herkes ayakkabı vs alacağı zaman “gündelik araştırma” yapar! Benzer (aynı değil) bir sorunun çözümü bir yerde işe yararken diğerinde yaramayabilir. “Hah işte bizim istediğimiz ve demek istediğimiz de tam da bu!” deyip bunu yeni bir yöntem olarak sunabilir misiniz? Eylem araştırması, genel-geçerliği düşük öznel bilgi üretebilir ancak. Bakınız ne diyeceğiz; benzer konularda yapılmış pek çok “eylem araştırması”nın sonuçlarını metanalitik bir yaklaşımla masaya yatırır ve yine veri üreterek (sınıflama düzeyinde de –nitel- olsa) ve bu verileri analiz ederek (non parametrik de olsa) bir bilgi üretirseniz, işte o bilimsel bilgi olur. Aksi halde, hiç de bilimsel olmayan ve başka bir yerde de işe yaramayan, “bana göre” türü öznel cümleler kurar durursunuz.
- *Gömülü teori veya kuram oluşturmanın* neresi yeni bir yöntem veya (hele hele) araştırma desendir? “Sizin pozitivistler” kuram üretmeye karşı mıydı, hiç kuram üretmediler mi? “Sizin pozitivistler” bugüne kadar hipotez üretmeden mi araştırma yapıyorlardı, hipotez üretme ne zamandan beri “yeni” bir paradigma, hatta yöntem-desen, hatta “yeni bilim” oldu? Siz hâlâ Popper’ın katı tümdengenciliğinde mi kaldınız? Tümevarımsız (tek tek deneyler, araştırmalar, hatta kişisel gözlemler vs olmadan) kuram mı oluşturulabilir, bilimciler sadece “gökten inmiş” gibi ortaya çıkıveren (!) kuramları mı test ederler (tümdengelim)? Bu bir diyalektik süreçtir.
- *Doküman veya hikaye ‘analizi’*ni yeni bir yöntem veya desen olarak mı, yoksa veri malzemesi-kaynakları olarak mı görmeliyiz? Bu malzeme veya kaynaklara daha önce başvurulmuyormuydu?

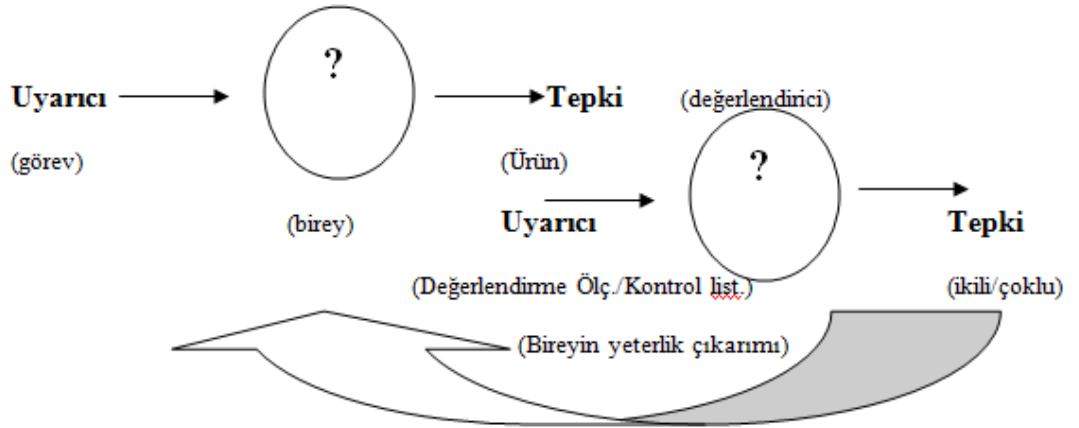
Yöntem, teknik, düzenek (design) tanımlarını burada yapmayacağız, gerek de yok; “google amca”ya bakılsa bile, yukarıdakilerin “yeni” bir paradigmaya *özgü* yeni bir yöntem, teknik veya düzenek olduğu ileri sürülebilir mi, hangisi yöntem, teknik, düzenek? Bu nasıl “negatif”-“alternatif” bilim öyleyse? Bir yaklaşım, paradigma, kuram, vs kendi içinde tutarlı olmalı, kavramlar birbiriyle çelişmemelidir. “Yeni” veya “alternatif” olduğunu öne süren yeni bir yaklaşım-paradigma vs, öncelikle “eskisi”nin işlemediğini de kanıtlamalıdır; “hipotez testi bizi ilgilendirmiyor” diyebilme (o zaman bu “araştırma” ne için yapılıyor diye sorulmaz mı?) lüksü olabilir mi?

“Alternatif” ölçme, neye-ne kadar alternatif? “Performans değerlendirme”?

Mevcut ölçme veya ölçme yöntemleri işe yaramadı da mı bunların alternatifinin arayışına girildi? ‘Kazın ayağı’, yukarıdaki “nitel” araştırma argümanlarında aranmalıdır: “*İnsanları ölçeklerle anlayamazsınız, sınırlandıramazsınız, puanlara dayanarak onlar hakkında karar veremezsiniz; pozitif bilim ölmüştür, ne ölçmesi, ne nesnelliği, ... vs.*”

Hemen baştan belirtelim: Ölçme olmazsa, bilim de olamaz; bugünkü bilim ölçmeyle, ***öznelin nesnellige ölçme yoluyla döndürülmesiyle*** doğmuş ve var olmuştur; bilimin ölçme ayağına saldırırsanız (yukarıda yöntemine saldırıldığı gibi ve üstelik nedense eşzamanlı) en büyük darbeyi vurma niyetinizi ifşa etmiş olursunuz. Olay budur, “alternatif” ölçme modası da bunun bir parçasıdır: “*Standart çoktan seçmeli testlerle, ölçeklerle sonuç davranış ölçülüyor, süreç ölçülüyor; ‘artık’ eğitimde bireysel yetenek, beceriler ve öğrencinin duyuşsal özellikleri ile süreç önemli ve bu ‘geleneksel’ ölçme araçlarıyla performans ölçülemiyor* (‘hamili kart yakinimdir’ daha işlevseldir)...vs.” Acaba böyle mi?

- Eğitimde ölçme ve değerlendirme kitaplarında ve eğitiminde, bugüne kadar ne yazık ki hep insan bilişi, onun da başarı kısmı (o da üstelik sadece o ders veya eğitim alanındaki) ile ilgilenilmiş, öğren(i)cinin duyuşsal özellikleri göz ardı edilmiştir. Bunda psikologların, psikometristlerin, bilimin bir dahli var mıdır?
- Eğitimde ölçme ve değerlendirme kitaplarında ve eğitiminde, varsa yoksa ağırlıklı çoktan seçmeli test maddeleri gündeme getirilmiş, madde güçlüğü vs bile (sanki açık uçlu –klasik vs değil- maddelerde, çoklu puanlanan maddelerde madde güçlüğü olmamış gibi) ona göre formülleştirilmiştir. Bunda psikometristlerin suçu nedir?
- Öğretmenlerimiz ama iş yükünden ama işin kolayına kaçmaktan dolayı, ağırlıklı “bilgiyi hatırlama” maddeleri hazırlama yoluna gitmiş (veya eğitim değil de bir kitaptan ezber yaptırmışsa) ve öğrenciler de bundan dolayı sınav öncesi *sadece ezberlemenin dersten geçmek için yeteceğini öğrenmişlerse*, bunda ölçmenin ve ölçmecilerin suçu nedir? İlgilenene açıklama: Bilindiği gibi, çoktan seçmeli de olsa, kavrama-uygulama (ve üst) düzeyinde madde yazmak gittikçe zorlaşır. Elbette asıl sorun eğitim ve sınav sistemimizde yatmaktadır.
- Eğitim yöntemleri (sözde) değiştirilmiştir: Aktif öğrenme, yaparak öğrenme vs. Olabilir, bu bir tercihtir. Peki, eğitim yöntemi değişince insan özellikleri de değişir mi? Köy Enstitüleri’ni hâlâ keşfedememişseniz, Montessori Okulu, size ne katsın? Öğretmenlerimizin “değerlendirme formu memuru” haline getirilmesi vb, hem öğretmenlerimiz hem de çocuklarımız için büyük kayıp değil mi? Temel eğitimde sekiz temel beceri getirildi, iyi güzel... Ama “eleştirel düşünme” deyince “eleştirme adabı” üzerine kitaplar yazılmış, eleştirel düşünemeyen eğitimcilerce eğitim verilmişse; bir gecede yapılviren yanlış çeviri sonucu “girişkenlik”, “girişimcilik” diye anlaşılmış ve çocuklarımıza “tüccar nasıl olunur” eğitimi verilmişse; “yapılandırmacı-aktif öğrenme” diye “bırakınız yapsınlar” anlayışı egemen kılınmış ve öğretmenler bir gecede çevriliverilen “değerlendirme ölçekleri” formu memuru yapılvirmişse... bunda bilimin, ölçmecilerin ne suçu olabilir?
- Değerlendirme ölçeklerini (değerlendirici aracılığıyla ölçme, kontrol listeleri/dereceleme ölçekleri) yeni keşfediyorsanız, endüstri psikologları ne yapsın; psikometrist-izlenimci yaklaşımı bilmiyorsanız, Cronbach ne yapsın? “Rubric, analitic rubric, holistic” ne güzel, “yeni” moda mı? Puanlayıcının bireyin kendisinin değil, gözlemcinin olduğu değerlendirme ölçekleriyle (dolaylı) ölçme için, yıllar önceki kaynaklara henüz bakmamış olsanız da, şu şemayı inceleyebilirsiniz:

- Puanlama en gevşek-öznel olanından en ayrıntılı-nesnel olanına doğru bir boyutta yer alır; hangisinin kullanılacağı amaca, değişkene, araca ve hatta ‘keyfiyete’ vs bağlı olarak değişir elbette. Sevgili ölçme-değerlendirmeciler kompozisyon yazma, sunum yapma becerisi elbette çoktan seçmeli maddelerle ölçülemez; ama değerlendirme ölçeklerini ve hiç olmazsa Thurstone’a saygı çerçevesinde “yargıcı kararlarıyla ölçekleme” tekniklerini hatırlayınız lütfen!
- Performans, öğrenilenin (*potansiyel olarak edinilenin*) gerçekleştirilen (sergilenen) kısmıdır ve sadece sınır (maksimum) yeterlikler için geçerlidir; tipik davranışlar için değil. Performans

bilişsel (zekâ, bellek testleri), hedefe odaklı duyuşsal özellik olan güdü ve yarışma veya zorluk karşısında sergilenen psikomotor davranışlar olarak görünür hale gelir: 100m koşma, sunum yaptırma, kompozisyon yazdırma, ödev (bu terimden kaçınmak için *performans görevi* dendi!) yaptırma vb nasıl performans ise, bir başarı testini (ister çoktan seçmeli isterse açık uçlu maddelerden oluşsun) cevaplama da performanstır (*kutucuğu taşırmadan doldurma değil!*)!

	Sınır Yeterlik (Maksimum Performans)	Tipik Davranış
Bilişsel (cognitive)	Zekâ, bellek, derste başarı vb	Hayal kurma, görüş vb
Duyuşsal (affective)	Bir eyleme odaklı güdü	Tutum, duygu, kişilik, ilgi vb
Psikomotor	Daktilo yazma vb sınav, sportif yarışmalar	Yürüyüş-oturuş biçimi gibi beden dili

- “Değerlendirme” terimi ise dilimizde hepten bela haline getirilmiştir: “Assessment”ı mı, “evaluation”ı mı, “appraisal”ı mı kastediyoruz? Haydi yine kısaca da olsa şu “mutlak-bağıl” “değerlendirme”ye değinelim. **Bir bireyin hakkında onun puanına dayanarak, o puanı çeşitli ölçütlerle karşılaştırarak bir karar verilmesi değerlendirme-değer biçmedir (assessment).** Ölçütün ne olduğuna bağlı olarak 4 tür değerlendirme yapılır: a) *Ölçekten alınabilecek maksimum puana dayalı*, b) *kesme puanına dayalı*, c) *sıralamaya dayalı* ve d) *grup değerlerine (ortalama/standart sapma) dayalı*. İlk ikisi, o puan hakkında karar verilirken başkalarının puanına gerek olmadığı için “mutlak”, diğer ikisi ise başkalarının puanlarına bağlı olarak karar verildiğinden “bağıl” olarak adlandırılır. Yoksa, “bağıl-mutlak değerlendirme” demek *pratikte, işlevsel olarak* hiçbir anlam ifade etmez. *Değerlendirme (evaluation)* daha geniş bir kavramdır ve pek çok istatistiksel karşılaştırmayı ve araştırmayı zorunlu kılar (örneğin, eğitim gibi bir *programlı etkinlik* için): a) Etkinlik sürecinin başında *tanı amaçlı*, b) etkinlik sürerken *izleme/biçimlendirme amaçlı*, c) etkinlik bitiminde *sonuç amaçlı* ve d) *takip amaçlı*. Eh, ilgili kaynaklarla karşılaştırdığınız bir zahmet. Ha, bir de “appraisal” var ki... Şimdi yine soralım: “Performans değerlendirme”den, hele “alternatif” anlamında, hangisi kastediliyor? Psikomotor etkinlik (sunum yapma, proje yapma, kompozisyon yazma vb) kastediliyorsa yukarıda değerlendirme ölçeklerini ve değerlendirici aracılığıyla ölçmeyi açıklamıştık; geriye diğerleri kalıyor, ama ne tür performans ve ne tür değerlendirme (acaba “alternatif ölçme” mi demeliydik)?
- Süreç, “sizden” önce ölçülmüyor muydu? Test maddelerinin madde gücünü niçin hesaplıyordunuz; ara sınavlar niçin yapılıyordu? Peki, “partial credit” gibi ‘modası geçmiş’ ölçme girişimlerini bir yana bıraksak bile, son yıllardaki “latent growth” modelleri, “diagnostic” modelleri nereye yerleştireceksiniz? Ölçme-değerlendirmecilerin “kendilerinin varlık nedenini inkâr”dan vazgeçmelerini, psikometri tarihine yeniden bir bakmalarını, bilimi var eden bir alanın üyeleri olarak metafiziğin batağına saplanmamalarını salık verirsek, herhalde yanlış yapmamış oluruz.

“Çoklu zekâ”lar ne kadar çoklu?

Doğrusu Gardner’ın kendi de bilmiyor, “daha fazla olabilir” diyor. Diğerleriyle nedense eşzamanlı ve aynı temele dayanarak ortaya atılan bu yeni moda görüş de, “*bir tek IQ puanı ile insanın başarısı yordanır mı*” sorusuyla ortaya çıkmıştır.

- IQ’nun bir tek puan olduğunu kim söylüyor ki? En çok kullanılan IQ testerinden biri olan Wechsler testlerinin ilk çıktığı andan bugüne kadarki revizyonları da dahil olmak üzere, iki ana altbilenenin altında en az 10 alt zeka testi vardır! Her birinden ayrı ayrı 20 alt zekâ puanı, sonra iki ana alt zekâ puanı ve sonra da tek zekâ puanı elde edilir; yorum da ister alttestler (20 tane!) bazında, isterse iki ve tek puan bazında yapılır. Acaba neden?
- “*İnsanın başarısını (üstelik ne ve hangi alanda) IQ ile yordayabilirsiniz*” kim nerede demiş ki!? Koç Holding’in bir aile üyesi olmanız ile Afrika’da bir kabilenin çocuğu olmanız, çorak bir bölgede veya ormanlık bir bölgede doğmanız gibi, kaçınıcı çocuk olduğunuz, ailenizin gelir-

yaşam düzeyi, aldığınız eğitim, doğduğunuz-yaşadığınız coğrafya, şans-tesadüf vs yaşam başarısında daha az mı etkilidir?

- “Bir tek ölçme sonucuna göre insanlar hakkında karar verebilirsiniz” diyen var mı? Klinik psikolojide ilk öğretilenlerden biri “asla bir tek test/ölçek sonucuna göre değil, birden çok ölçme sonucu + gözlemlerinizi + görüşmedeki izlenimleriniz + yapılandırılmamış bilgi toplama araçlarımız (Rorschach, TAT vs) vs bağlı olarak karar veriniz”dir.
- Zekâ, bir bilişsel sınır yeterlidir; yüzyılı aşkın zamandır yapılan çalışmalar sonucu, her ne yapılırsa yapılsın, Spearman’ın tek faktörlü (G)-çokbileşenli (grup ve minör) yapısına aykırı bir bulgu elde edilememiştir. Vernon’un hiyerarşik zekâ görüşü bir yana Thorndike, Guilford gibi pek çok zekâ kuramcısı ve ölçmecisi zaten zekâyı çok bileşenli tanımlamış ve ölçmüştür. Ama hepsi de, grup-alan vb alt öbekler ve en altta da bireysel yetenekler saptamış ve tüm bunların *toplanabilir tek faktörde* birleştiğini göstermiştir. “Genel yetenek” terimi, bu bakımdan çok anlamlıdır; çünkü, bir sporcuda da, müzisyende de “aynıları gruplama”, “farkı ayırt etme”, “varoldandan çıkarım yapma” gibi temel özellikler işin içindedir. Bilmeyenler için belirtelim; Gardner ne ki, Guilford 120 ‘tane zekâ’ tanımlamıştır! “Bir tek puana” karşı çıkanların, Gardner’a göre *hazırladıkları* (!) “çoklu zekâ” ölççeklerinin (!) nedense içtutarlıklarının 0,90 ve üstü çıkmasını nasıl açıklayacakları belli değildir! Ama biz ölçmeciler açıklayabiliriz...
- “*Bireylerin özel yeteneklerinin saptanıp ona uygun eğitim verilmesi*” gerektiği başka şeydir; *zekâyı çoklu (üstelik ayrık) tanımlayıp ona göre tüm eğitim sistemini düzenlemek (!) ayrı şeydir*. Ne yazık ki buna göre eğitim sistemine müdahale edilmiş ve ülkemiz eğitiminde onulmaz yaralar açılmıştır... Ama bu arada birileri yayın sayısını artırarak yükselmiş ve birileri de ceplerini doldurmuştur.

Duygular zekâ olabilir mi?

Yukarıdakilerle yine nedense eşzamanlı ortaya atılan moda terimlerden birisi de “duygusal zekâ”(EQ)dır. Dayanağı, “*sadece IQ ile insanın başarısının yordanamayacağı, duyguların ve duyguları kontrol etmenin daha önemli olduğu*” üzerinedir. İnsanların çıkar için birbirini çiğnediği, duyguların yok sayıldığı dünya kapitalist sisteminin ABD gibi lider bir ülkesinde, “senin IQ’un düşük ama EQ’un yüksek” demek epey prim yapmış olabilir, ama duygular zekâ olabilir mi?

- Zekâ, bilişsel bir sınır yeterlidir ve üst beyin kabuğunun bir faaliyetidir. Duygu, bir duyuşsal özelliktir; *test edilebilen* bir sınır yeterlik değil, *ölçülebilen* tipik davranışımızdır ve beyin kabuğunun altındaki limbik sistem ve hormonlarla işlevsel hale gelir. Bu fizyolojik farklılık nasıl oluyor da karmakarışık hale getiriliyor?
- Aynı silahlı kişiden birisi korkup kaçarken diğeri ona gülerken sarılıyorsa, belirleyici olan duygu mu (limbik sistem-hormonlar), biliş midir? İlk olay ve davranışta daima biliş önce gelir; çünkü bizim farkına varamayacağımız hızda beyin o olayı işler ve ‘kaç-yaklaş’ komutu gönderir; limbik sistem de ‘korku veya sevgi hormonları’ salgılar; en son olarak da davranışımız yaklaşma veya uzaklaşma şeklinde gerçekleşir. Ha, *ilk başlangıç olaydan sonra* duygular düşünmeyi etkilemez mi, elbette etkiler; ama bu duyguların ayrı bir zekâ olarak tanımlanması için yeterli değildir; duyguların bozduğu bilişsel süreç yine bir duygu davranış zincirine yol açar. Zincirleme nedensellik içinde gerçekleşen bu sürecin başlangıç ve nihai belirleyicisi biliştir. Biliş-duyuş-davranış aynı insanda olup biter, birbirlerini etkilememeleri olabilir mi? Ama, hepsi yine üst beyin kabuğunda değerlendirilir ve nihai olarak yönlendirilir... Yoksa, bilişsel terapi tekniklerinde (örneğin depresyonda) niye bilişsel şemalar yeniden organize edilmeye çalışılınsın ki!?
- Aslında, sansasyonalist Goleman’dan çok önce Salovey ve Mayer, “duyguları kontrol”den söz etmiştir. Eh daha da geriye gidersek, Thurstone, Salovey ve Mayer’dan 80 yıl önce duyguları kontrolden ve kişiler arası ilişkilerden de zekânın bir parçası olarak söz etmiştir! Peki, duyguları **ne** kontrol eder? Elbette yine üst beyin kabuğu ve bilişsel süreçler işbaşındadır. Ne olacak şimdi? ☺
- “EQ’su yüksek olan, yani duygularını kontrol edenler, hayatta-kişiler arası ilişkilerde daha başarılıdır” önermesini kanıt-manit aramadan (zaten kanıt-manit sunmuyorlar, kanıtlamanız için ölçmeniz, o “pis nicel” yöntemlere başvurmanız gerekir üstelik!), hemen belirtelim, **duygularını en fazla kontrol edenler psikopatlardır!** ☺

- Söзде IQ'nun tek puanına ve ölçmeye karşı çıkmıştı, ama hızla bir yığın “duygusal zekâ” (üstelik) *testi* ortaya çıktı. Ama hepsi de tek faktörlü çıkıyordu, acaba neden? Biz ölçmeciler cevabı bildiğimizden eminiz, siz neden olduğunu anlamacı-nitel yaklaşımınıza dayanarak araştırın...
- Karşı oldukları görgül (empirical) çalışmalar, içinde empatiden sempatiye, kişiler arası ilişkilerden kişiliğe pek çok değişkenin çorba yapıldığı anlayışın, bir zekâ değil, olsa olsa kişilik özellikleri *yığını* olduğunu ortaya çıkardı. Eh kişilik de üstelik çok ayrıntılı bir şekilde envanterlerle ölçülüp duruyordu eskiden beri... Geriye ne kaldı, yığınla makale ve kitaptan başka?!

Nasıl da kafa karışıklığı (*kargaşa* değil, confusion) yaratılmış ve toz duman bir ortam oluşmuştu: “Pozitivizm, biliş, testler/ölçekler, ... vs işe yaramazdı”, haydi yazar daha ötesine gitsin, “bunların” açıktan söyleyemediğini söylesin; “*Batının* (neredense) *bilimi artık işe yaramazdı, yeni bir yol(!) gerekiyordu, doğunun duygusu, tıpi, ıvır-zıvırı unutturulmuştu, şimdi onu keşfetmenin zamanıydı!*” Bilimi Batı üretmeye devam ediyor, siz hâlâ uyuyorsanız, bunda bilimin dahli ne? Bilimsel bilgi “kötü” amaçlar için kullanılıyorsa, bunda bilimin dahli ne? Elektrikle sadece aydınlatma-enerji değil işkence de yapılıyorsa, Benjamin Franklin’in Edison’un suçu ne? Bu nasıl mantık yürütmedir? Bilgiyi üreten ve ona egemen olan yönetir, hâlâ öğrenemedik mi?

Yukarıdakilerin tümü ne kadar “yeni”?

Cevap: Yöntem, kavram vb olarak “Hiçbiri”, ama terminoloji olarak, “Hemen Hepsini”!

Bu arada belirtmekte yarar var; nitelciler ilk ortaya çıktıklarından itibaren onların “yöntem”, “desen” vs.lerinde epey değişiklikler olmaya başladı, ama bir de etliye-sütlüye karışmayan “nitel-nicel karma” diyen arabulucular da ortaya çıktı. Giderek evrilmeye devam ediyorlar.

Ölçme yöntem, teknik ve araçları açısından

Değerlendirme ölçekleri, grid, idiografik ölçme, gözlem formları vb bilimsel ölçme tarihi kadar; açık uçlu maddeler (ne yazık ki “klasik” gibi yanlış bir adlandırma hâlâ devam ediyor), insanlık tarihi kadar eskidir; ne “alternatif” ölçmeciler ne de “nitelciler” bunların ortaya çıkarıcıları ve uygulayıcılarıdır. Özellikle endüstri psikolojisinin ortaya çıkışından itibaren teknik anlamda kullanılmaktadırlar.

Yapılandırılmamış (gevşek-öznel) tepkilere dayalı ölçme yöntem ve araçları (Rorschach/Holtzman Mürekkep Lekesi, TAT, Cümle Tamamlama vb yöntemler, “testler” değil) klinik psikoloji ve danışmanlık psikolojisinde, bu iki alan var olduğundan bu yana zaten kullanılageliyordu.

Yapılandırılmamış bireysel ve grup görüşmeleri, bir veri toplama yöntemi olarak, bırakın işe eleman alma sınavlarını ve klinik psikoloji ile danışmanlık psikolojisini, herhalde insanlık var olduğundan bu yana kullanılıyor olsa gerektir.

Neden böyle? Çünkü her psikolojik değişken, özellikle de sergilenen beceriler başka türlü ölçülemez de ondan... Ama hepsinde, bu belirsiz tepkilerin nesnelleştirilmesi-sayısallaştırılması için pek çok çaba gösterilmiş ve teknikler geliştirilmiştir. “Rubric” yeni mi keşfedildi, alanında ülkemizde ilk derli toplu eser olan M. Fuat Turgut’un ‘Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metodları’ kitabında “puanlama anahtarı” konusu aranırsa bulunabilir. Cronbach’ta psikometrik ve izlenimci görüş tartışmaları bulunabilir. Kısacası, “alternatif” ölçme-“nitel” araştırma gibi “yeni”lerin yeni ve alternatif bir tarafı bulunmamaktadır. Bir psikolojik değişkenin özellikleri onun nasıl ölçüleceğini büyük ölçüde belirler: Kompozisyon yazma, sunum yapma, motor tamiri vb *becerisini* çoktan seçmeli bir bilgi testiyle ölçemezsiniz; değerlendirme ölçekleri, puanlama anahtarları, gözlem formları bu nedenle ortaya çıkarılmıştır. Hatta daha da ileri gidelim, Thurstone tipi ölçek geliştirme yöntem ve teknikleriyle resim tablolarının, yemeklerin, güzellik yarışmasındaki güzellerin vb *beğenirlik düzeylerini* ölçmek bile olanaklıdır. Ne olacak şimdi? ☺

Kavramsallaştırma açısından

Galton’u dışta tutarsak, “yüksek zihinsel süreçler/işlemler” olarak adlandırılan zekânın ilk kavramsallaştırılıp ölçülmeye başlandığı 20. yüzyıl başından itibaren Spearman ve Simon-Binet (ardılları Stanford-Binet testi de dahil, Vernon, Guilford, Wechsler ve niceleri tarafından zekâ, en altta bireylere özgü özel yeteneklerin yer aldığı, onun da üstünde gruplanmaların olduğu ve en üstte bir genel

yeteneğin (G faktörü) yer aldığı tek faktörlü çok bileşenli bir yapı olarak tanımlanmış ve bugüne kadar da her türlü araştırma-ölçüm (“nitel”cileri, çoklu zekâcıları ve duygusal zekâcıları irkiltse de) bunu göstermiştir. Thorndike G faktörüne karşı çıkmış, zekâyı soyut, sosyal (insanları anlama ve iyi ilişkiler kurma yeteneği) ve mekanik zekâ olarak üç gruba ayırmış; zekânın düzey, içerik ve hız yönleri olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, o zamanlar (aslında hâlâ daha) faktör ile bileşen (component) ayrımı yapılmadığı için bir karmaşa devam etmiştir. Oysa ki hâlâ, 20’ye yakın alt ölçek ve onların üstünde de iki ana ölçek ile hem alt bileşenler hem de ana bileşenler için toplam puanlar yorumlanmaya devam etmektedir. Görüldüğü gibi “çoklu” zekâlar yeni değildir; ama zekânın çok bileşenli tek faktörlü olduğu görüşü ve ölçülmesi hâlâ geçerliğini sürdürmektedir. Çünkü bilişsel süreçlerin gerek fizyolojik (nöronal bağlantılar vs) gerekse psikolojik mekanizması aynı bireyde olup bitmektedir, özel yetenekler bazında ve genel yetenek *düzeyi* (düşük-orta yüksek gibi) açısından bireysel farklılaşmanın olması ise kaçınılmazdır; G faktörü bireysel farklılıkları asla dışlamaz, tam tersine zaten kapsamındadır. Bunun dışında, özellikle beceriye yansıyan bireysel yetenekler de (müzik, spor vb) zaten ölçülebilmekteydi. Geriye, “bireylerin yeteneklerini ortaya çıkarıcı ve ona uygun eğitilmesi” kalıyor ki, bunun zekânın çoklu olması ile değil, eğitim politikaları ve olanaklarıyla ilgili olduğu açıktır.

Duyguların, işleyiş zinciri ve kategori olarak ayrı bir zekâ olamayacağını yukarıda ele almıştık. “Duygusal zekâ” kavramsallaştırması doğru değildir; duyguların kontrolü ise zaten yine bilişin ve onun bir parçası olan zekânın işidir: “Nefretimi yüzüme yansıtırsam, ilişkiyi sürdüremem” bilişsel yargılaması ve onu gizleme, karşıt tepki geliştirme vs bilişin işidir; güç durumdan kurtulmak için en uygun yolun bulunması zekânın bir işlevidir.

“Performans *değerlendirmesi*” zaten bilim kavramı ortaya çıkmadan da vardı: Asker seçmede, dülger alımında vs. Yukarıda da değindiğimiz gibi, performans, öğrenilenin-edinilenin *sergilenebilen kısmıdır* ve sadece kassal davranışlar için değil, bilişsel yeterlikler için de performans söz konusudur; ÖSYM’nin yaptığı çoktan seçmeli maddelerden oluşan testlerde de performans (bilişsel) ölçülür. Ayrıca bu kavramsallaştırmada, “değerlendirme” sözcüğünün ise neyin karşılığı olarak kullanıldığı önemlidir; onu da yukarıda ele almıştık. Her etkinlik (eğitim, kongre düzenleme, bir turnuva-gezi düzenleme vs) zaten süreçten oluşur ve bu süreç öteden beri şu ya da bu şekilde izlenir, ölçülür ve değerlendirilir; süreç izleme yeni bir şey değildir. Eğer süreç, bir kişinin bir işi yapma süreci ise, o da izlenir, ölçülür değerlendirilir; bu amaçla pek çok yöntem-teknik ve araç bulunmaktadır, bunlarda yeni olan bir şey yoktur.

“Nitel” veri ve veri üretimi zaten vardı, yeni bir şey değil. Ama, bu “araştırma” diye nitelenirse, o zaman da “hangi tür araştırma, gündelik mi, bilimsel mi” diye sorarız. Bir bilimsel araştırmada, yapılandırılmamış gözlem, görüşme, doküman tarama vs ile veri malzemesi toplanıp, bunlar kodlama vs ile sınıflama (nitel) düzeyinde veriye dönüştürülüyorsa, bu o araştırmanın “nitel” diye etiketlenmesini gerektirmez ki, bu işlemler de zaten “*o pis nicel-pozitivist bilimde*” yapılıyordu. Frekanslar da sayıdır! Üstelik pek çok *deneyde* de çoğunlukla nitel veri toplanır.

“Analiz” kavramı, içerik analizinde başka, hikaye analizinde başka, veri analizinde başka, hipotez testindeki istatistiksel analizde başkaysa... hangi analizi muhatap alacağız? Son yıllarda geliştirilen ve çok da yararlı bir program olan NVivo bir nitel veri analizi midir, yoksa *veri malzemelerinden nitel veri üretme aracı* mıdır? Sayılardan korkan ve onu reddeden bazı nitelcilerin, tamamen istatistiksel bir yazılım programı olan LISREL’i ve model test etmeye yarayan ve yine istatistiğin ta kendisi olan Yapısal Eşitlik Modellemesi’ni sahiplenmeleri ise trajedi-komik bir durumdur.

Hipotez oluşturma da yeni bir şey değildir; hipotezsiz zaten ister fen bilimleri isterse sosyal bilimler olsun hiçbir (pis “nicel”-pozitif) bilimsel çalışmaya başlanmamıştır ve başlanamaz da... Özellikle hipotez oluşturma aşamasında da bilimcinin bilişsel süreçleri başatır ve bu aşamada literatür taranır, gözlemler yapılır, bireylerle görüşülür, kompozisyon yazdırılıp bunlar içerik analizine tabi tutulur (hatta ölçek geliştiriciler bunları çok daha yoğun olarak yaparlar) vs.

Kısacası, “nitel”cilerin kendilerine atfettikleri tüm “yöntemler-yollar” zaten var olan bilimsel çalışmalarda yapılabilmektedir. Bunda “yeni” olan ne? Ama, henüz bilimsel *bilginin üretilme çabasının ilk aşamasını* siz alıp da ayrı bir paradigma dersiniz, işte bu olmaz. Buradan üreteceğiniz bilimsel bilgi değil, sadece hipotez olur! Hipotezler de zaten “acabalar”dır ve bu “acabalar” test edilmek için ortaya atılırlar! Bu aşamada, “hipotez test etmek bizim işimiz değildir” dersiniz, o zaman o çalışma bir *bilimsel araştırma* olamaz! Sadece, soru işaretleriyle dolu, işe yararlılığı (“geçerliği”-“güvenirliği” demiyorum gördüğünüz gibi) tartışmalı bir “fikir” üretmiş olursunuz, o da bir bilimsel “bilgi” değildir. Yurdum

insanı, her akşam TeVede ajansları izlerken ülkemiz kahvehanelerinde, ülkeyi kurtaracak fikirleri üretir durur yıllardır.

Ara sonuç 1

Öne sürülen kavramlar, yöntemler, işlemler yeni değildir. Bu durum, ya psikoloji ve psikometrideki gelişmelere hakim olamamaktan ya da başka niyet ve amaçlardan kaynaklanmaktadır. Önerdiklerinden hareketle, yeni bir paradigma oluşturacak hiçbir şey bulunmamaktadır. Üstelik, eskisinin işe yaramaz olduğu ile “yeni” ve “alternatif” olanın işe yararlılığı, yine o karşı çıkılan görgül yollarla kanıtlanmak zorundadır ki, “yeni” veya “alternatif” olduğu gösterilebilir! ☺

Yanlış ve çarpıtılmış arkaik bilgilere dayanarak idealizmi hortlatmaya çalışma çabası

Ne üzücüdür ki, üstelik “akademik camia” içinden doğrudan doğruya “bilim” diyemeyenlerin, “pozitivist yaklaşım” diyerek sahneye çıktıklarına ve bilime saldırdıklarına tanık olunmaktadır. Buradan hareketle, A. Comte’un 19. yüzyılın kendine özgü koşullarında ortaya attığı “pozitivizm”e temellendirilerek tartışmalar başlatılmakta ve sonlandırılmaktadır. Kısaca da olsa şunlardan bahsetmek yararlı olacaktır: 19. yüzyıl Sanayi Devrimi’nin devam etmekte olduğu, fen bilimleri alanında birbiri ardına keşiflerin ve icatların yapıldığı bir yüzyıldır, bunları saymaya gerek yok herhalde. Antik Yunan felsefesinin ‘akıl yürüterek bilgiye ulaşma’ çabalarının yerini 16. yüzyılda Galileo ile yavaş yavaş ‘gözlem’ ve ‘deney’ ile test etmeye bıraktığı bu dönem, Sanayi Devriminden sonra gözlem ve deneyin ağır bastığı bir dönem olmuştur. Locke, Hume, Bacon, Hobbes gibi düşünürler, bu kez aklın önüne görgüçülüğü (empricism) getirmeye başlamışlardır, hatta bazılarınca deney kutsanmaya başlamıştır. Aklın dinsel inançtan bağımsızlaşmasına, gözlem ve deney muazzam bir pencere açmış ve dayanak sağlamıştır. Tüm bu süreç için binlerce kaynağa bakılabilir. Hatta, o duruma gelmiştir ki, İngiliz Kraliyet Akademisi’nde bazı akademisyenler, “artık keşfedilecek her şeyin keşfedildiğini ve bilimin bittiğini” bile savunmuşlardır. Böyle bir dönemde, bir sosyolog olan A. Comte’un bu gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildir elbette. O da, “fen bilimlerinin yöntemleriyle sosyal bilimlerin de yapılabileceğini” öne sürmüştür: Çünkü olgular (facts) gözlenebilir ve test edilebilir. Bunda yanlış olan bir şey yoktur; eksik olan, bilimsel bilginin sadece “deney yoluyla” elde edilebileceğidir. Hatta, psikoloji biliminin ve psikolojide ölçmenin ilkin psiko-fizik ölçme olarak ortaya çıkması da döneminin etkisindedir. O günden bu yana köprülerin altından çok su akmıştır: Deneyin dışında korelatif yöntemler ve betimsel çalışmalar da bilimsel çalışma olarak ortaya çıkmış (yeter ki nesnel verilere dayansınlar); bunlara ilişkin pek çok araştırma düzeneği (design) oluşturulmuş; psiko-fizik ölçmeden psikometrik ölçmeye geçilmiş; bilimin sadece görgüçülü yanının eksik kaldığı, mantıksal geçerleme olmadan bilimsel bilginin olamayacağı kabul edilerek akıl ile gözlem/deney kaynaştırılmış; bilimsel bilginin yanlışlanabilir bilgi olduğu, çürütülünceye kadar geçerli olduğu ve çürütmek/kanıtlamak için de istatistikte hipotez testleri gündeme gelmiştir ve bunlar yoluna hâlâ devam etmektedir. O nedenle, Comte’un yalın pozitivistine hâlâ çatmak bir anlam ifade etmemektedir. *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 1: Bugünkü bilim yerine Comte’un pozitivistine çatmak!*

Bir başka argüman, “pozitivist bilginin kesin olduğu” yönündedir. Her şeyden önce, bugün bunu savunan bilimcinin aklından şüphe edilir. Bu argüman, bilimi bir dogma haline getirme çabasının ürünüdür, oysa bilim zaten dogmalara karşı verdiği mücadele sonucu bugüne ulaşmıştır. İstatistiksel hipotez testinde I. Tip Hata (Alfa= α) tam da bunu çürütmek için vardır (“yanlış bir hipotezi doğru kabul etme hatası”!) ve üretilen her bilimsel bilgi bu alfa olasılığı ile varlığını, *yenisi bulununcaya kadar sürdürür*. Bilimin en zayıf yanıymış gibi görünen alfa, aslında dogmalardan farklı olarak sürekli yenilenmeyi ve bu nedenle de bilimin yenilmezliğini gösterir! Alfa hatası nereden çıkmıştır? Dikkat: $-\infty$ ile $+\infty$ arasında, iki ucu da açık bir dağılımdan, yani değişimin ta kendisini gösteren ve ona dayanan olasılık dağılımından! Kim dogmatik, kim değişimden değil kesin bilgidir yana? *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 2: İstatistikten korkma, öğrenmemekten kork!*

“Evren değişmeden kalır” argümanına gelelim: Bu arkaik görüş yerle bir olalı o kadar çok zaman geçti ki, “siz hâlâ Newton’da mısınız” diyeceğiz, ama yine de kafası karıştırılanlar için devam edelim. Pthagoras ile (hatta daha da önce) başlayan, Euclides ile devam eden, Ptolemaios’un dünya merkezli evreni ve Aristoteles ile Ortaçağ Engizisyonu’nun fikir babalığını yapan ve Newton’la matematiksel vücut bulan bu düşünce; aslında tüm tek Tanrılı dinlerin bakış açısını (yaradılışçı görüş)

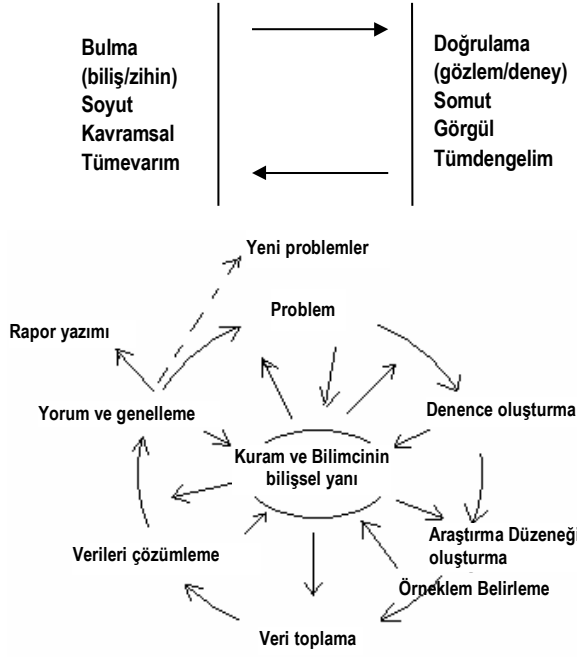
yansıtır: Tanrı her şeyi 6 günde yaratmıştır, o günden bu yana hiçbir şey değişmemiştir! Bilmeyenler için söyleyelim, işte biraz önce sözü edilen düşünürler ve daha niceleri *Tanrı'nın bu mükemmeliğinin matematiğini* bulmaya çalışıyorlardı, bugünkü anlamda bilim falan yapma amaçları yoktu! Üstelik Newton her şeyden önce bir simyacıydı! Bugünkü anlamda bilim ve bilim insanı sözü ilk kez, Newton'dan çok sonra 1833 yılında kullanılacaktı! Ancak, Newton bu arayışında, *bugün bile hâlâ bazı koşullarda geçerli olan* bazı yasaları buldu, 'modern' fiziği kurdu ve ardıllarına önemli bir miras bıraktı, farkı burada! Ali Kuşçular vb de gözlemevini bilimsel bir buluş için değil, oruç ve namaz zamanlarını dakik bir şekilde saptamak için (o zamanlar henüz saat icat edilmemişti!) kurmuşlardı; ne zaman ki Avrupa'da büyük bir hastalık salgını oldu, onun da ruhuna Fatıha okundu! Diyalektiğin birinci kuralı, "Hiçbir şey değişmeden kalmaz, her şey değişim içindedir." Einstein'ın Newton yasalarının makro evrende işlemediğini (ya da belirli bir yere kadar işlediğini) göstererek özel-genel görelilik kuramını geliştirmesi, ardından mikro evrenlerde ne Newton ne de Einstein kuramının işlediğinin kuantum kuramıyla gösterilmesi, değişimin ta kendisidir. Peki, bu gelişmeleri bilimciler nitel yaklaşımla mı gerçekleştirdiler? Dinozor fosillerinin bazılarının sahte olduğunu evrim karşıtları mı fosilbilimciler mi, G.Koreli genetikçinin kopyalama işleminin sahte olduğunu nitelciler mi genetikbilimciler mi ortaya çıkardı ve nasıl? *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 3: Bugünkü bilimi Newton ve Comte'la sulandırıp "yeni" bir paradigma yaratmaya çalışmak, aslında arkaik metafiziği yeniden hortlatma çabasıdır!*

"*Evrende bir düzen vardır ve değişmeden kalır*" argümanı: Evet, evrende bir düzen vardır, ama değişmeden kalmaz! Her düzen, bir süre sonra iç-dış etkilerle bozulur ve yerini yeni düzene bırakır, öyleyse: Her düzen değişinceye kadar geçerlidir! "Evren" in, "araştırma evreni" mi, yoksa cisimsel ve içinde var olduğumuz müthiş büyüklükteki "evren" mi olduğunu bir yana bırakalım ve kozmik zaman ve kozmik uzay içinde ne kadar küçük olduğumuza dönelim. Bu müthiş büyüklükteki kozmik uzay ve zamanda, insanın ortaya çıkışı ve bugüne gelmesi, hayal etmekte zorlandığımız bir "küçüğün küçüğünü" oluşturur. Cisimsel evrende, gözlediğimiz-duyumsadığımız değişiklikler o kadar küçüktür ki, Stone Henge'deki kayaların arasından ekinoks yine hâlâ aynı gün ve saatte gerçekleşmekte, ilkçağlardan bu yana gökyüzünde gördüğümüz takım yıldızların konumu değişmez görüldüğünden *astroloji* (bir bilim dalı olan astronomi değil) hâlâ varlığını sürdürmekte, Güneş yine Mısırlılar zamanındaki gibi (temel aldığımız eksene göre) Doğudan yükselmekte, Batıdan batmaktadır... Gün gelecek tüm evren de yok olacaktır, yenisini doğurmak üzere, ama milyarlarca yıl sonra... Bu farkına bile varamayacağımız küçük değişiklikler (bu arada daha yeni, *bilim olan astronominin gözlemlerine dayanarak* dünyanın Güneş etrafında 1 saniye yavaşladığı için dünya saatine 1 saniye eklendi), Mars'a-Pluton'a çok dakik bir şekilde uzay aracı göndermemizde bir değişiklik yaratıyor mu, evrenin milyonlarca ışık yılı uzağındaki bir gök cisminin elementlerini analiz etmemizi etkiliyor mu? Psikolojiye gelelim: Pekiştirme ilkeleri ilk insanlardan bu yana değişti mi, yoksa pekiştirecin ne olduğu mu değişti? Peki evrendeki bu küçük de olsa gerçekleşen değişimi kim, nasıl ortaya çıkardı? Anlamacı-yorumlayıcı yaklaşım yoluyla nitelciler mi? *Çarpıtma-Eksik bilgi 4: Kaos birilerinin kafasında!*

"*Her şey kaos içindedir, önceden hiçbir şey bilinemez; bu nedenle nedensellik doğru değildir*" argümanı: Schrödinger'in kedisinden bu yana pek çok kedi öldü ve doğdu! Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, 1950'lerde Dirac (ve başkaları) tarafından matematiksel olarak çözüldü, olasılıksal nedensellik gündeme geldi. Kaosun yarattığı pek çok edebi, sanatsal, politik akım da tarihte yerini aldı; bugünkü lazerin ve daha pek çok şeyin kuantum ilkeleriyle çalıştığını, çok yakın gelecekte de kuantum bilgisayarlarıyla bu satırları yazacağımızı biliyor musunuz? Eğer kaos olsaydı bunlar yapılabilir miydi, siz bu satırları okuyabilir miydiniz? Öte yandan, hâlâ daha uzaya gönderilen araçların Newton yasalarına göre gönderildiğini ve hareket ettiğini belirtelim. Zamanın göreliliği, atomaltı parçacıkların kuantum dinamiği elbette önemli gelişmeler, ama içinde yaşadığımız evrende bilim de nedensellik de işleyişine devam ediyor. Ama, nitelcilerin ne yazık ki hâlâ Newton'a takılıp kalmalarından dolayı, günümüzdeki bazı fen bilimciler gibi, nedenselliği sadece basit ve doğrusal olarak bildikleri ve bilime de bunu atfettikleri anlaşılmaktadır; oysa doğrusal olmayan faktör analizi bile çıkmış, adı John olmayan birisi bu nedensellik türlerinin ne kadar çok olduğunu daha yeni yazmıştı. *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 5: Nihilizme yolculuk!*

"*Pozitivist araştırma katıdır, araştırmacıyı yok sayar*" argümanı: Her şeyden önce, tekrarlayalım, nitelcilerin kastettiği bugünkü bilim mi ve başka da bir bilim var mı? Hâlâ daha bir tarafta soyutlama diğer tarafta somutlama, bir tarafta anlama diğer tarafta test etme diye birbirinden kopuk 19. yüzyıldaki gibi bir bilimsel süreç tablosu çiziliyorsa, bu doğru değildir. Bilimci (ve kuram), problemin bulunmasından hipotezlerin oluşturulmasına, ona uygun araştırma düzeneği oluşturma, örneklem

seçme, veri toplama, verilerin analizi ve raporun yazılmasına kadar bilimsel sürecin her aşamasında etkindir ve bilimsel araştırma süreci de durağan değil, bir sarmal şeklinde dinamik bir süreçtir:

mi;

mi?

Bu özellikten dolayı, bir (bilimsel) araştırmacı, hipotezlerini vs kurup araştırmasını sürdürürken bir noktada, bambaşka problemleri görür, araştırmayı yarıda keser ve yeni araştırmalar yapıp yeni bilgiler üretebilir. Bunun bilimde pek çok örneği vardır: Örn., Viagra! Fen bilimlerinin Comte zamanındaki deneyleri ve bilime bakış açısı çok geride kaldı! *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 6: Araştırmacısız araştırma!*

“Pozitivist yaklaşım tümdengelimci, nitelciler tümevarımcıdır” argümanı: Bu sav, “bugünkü bilimciler kuramla ilgilenmezler, hiç kuram üretmezler” anlamı taşımaktadır. Popper’ın ortodoks tümdengelimciliğinin üzerinden de epey sular aktı. Tümdengelim ve tümevarım diyalektik (*diyalekt* değil) bir işleyiş içersindedir: Bir kuram, hipotez veya önermeden sonra araştırmalar yapılır; bu kuram vd desteklenir veya desteklenmez, onarılır veya tümden terk edilip yerini yeni kuramlara bırakır; ama bunu tek tek testler yapmadan gerçekleştiremezsiniz ki, o tek tek araştırmalar da yepyeni kuramlara yol açarlar, bu bir diyalektik sarmaldır; durum budur. O “pozitivistler” hiç kuram ortaya çıkarmadı mı bugüne kadar, kuramları üretmek nitelcilerin tekelinde midir? “Gömülü kuram”, “kuram oluşturma”? Nitelcilere, en çok katı buldukları ölçmecilerden söz edelim: **“Ölçek geliştirme, aslında ölçülecek değişkene ilişkin bir kuram oluşturma; ölçeğin yapısını sınaama ise, o kuramın geçerliğinin test edilmesidir.”** Tümevarım-tümdengelim, yumurta-tavuk! *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 7: Bilgi olmadan fikir olamaz, fikir olmadan da bilgi üretilemez!*

“Bilginin geçerliği, genellenebilirliği doğru değildir; çünkü her şey farklıdır” argümanı: Nitelcilere, öncelikle evlerindeki elektrik lambası yanmadığında veya arabalarının kontağını çevirdiklerinde çalışmadığında ne yaptıklarını sormak gerekir. Peki Japonya’da veya bir yan odada elektrik ilkeleri işlemiyor mu? Bilim, kaos içindeki dünyada ve evrende nasıl geçersiz bilgi üretmiş ki, Artvin’den geçecek bir Güneş tutulmasının ancak bilmem kaç yıl sonra, şu gün şu saatte olabileceğini tahmin edebiliyor, bilmem kaç milyon ışık yılı ötedeki yeni bir gök cisminin atmosferindeki elementleri analiz edebiliyor vs? Ha sosyal bilimlere gelelim. Pekiştirme ilkeleri işlemiyor mu? O çok yabani, kendi ortamında asla yapmayacak olduğu bir davranışı bir fil, bir aslan vb sirklerde nasıl yapabilir (*buna çok karşı olduğumuzu belirtelim, sadece pekiştirme ilkelerinin işleyişi açısından örnek veriyoruz*) duruma getiriliyor? Klinik psikologlar terapileri hangi bilgilere dayanarak yapıyorlar? Rogers’ın dediği gibi, her insan bir mikrokozmozdur, doğrudur; bireysel farklarımız vardır; ama ortak noktalarımız da vardır; insanların kimileri 1 ayda kimileri 9 ayda kimileri 30 ayda doğmuyor, kimileri 3cm kimileri 52cm kimileri

de 200cm doğmuyor; kimi 2 günlükken kimi 5 yaşında yürümeye, konuşmaya vb başlamıyor... Bireysel farkları da olsa benzer ortak gelişim özelliklerine sahipler. Zaten, bilimin ortak dili olan istatistik de tam da bu durumun soyut yansımından başka bir şey değildir; benzerlik (merkezi eğilim ölçüleri) ve farklılık (değişim ölçüleri) ölçüleri bunun için birlikte kullanılır. Hipotez testleri de tam da bu benzerlik ve farklılıklardan dolayı belirli bir hata olasılığıyla aslında örneklemeden evrene genellemeyi (benzer bireyler-ortamlar için de üretilen bilginin geçerli olup olmadığını) test ederler ve bu, fen bilimleri için de sosyal bilimler için de geçerlidir. Bir insanın davranışlarının, çok sayıda değişken davranışlarımızı yönlendirdiği için, fen bilimlerindeki gibi *yasalarla* (şimdilik) tanımlanamayacağı, bilimsel yöntemin geçersiz olduğunu göstermez ki... İlk psiko-fizik ölçme girişimlerinde yasalar oluşturulmuştur (Weber, Fechner gibi), çünkü fiziksel bir uyarıcı ile duyum-algı gibi psikolojik tepki ilişkisini araştırmışlardır. Ancak, bugün biliyoruz ki, insan davranışını çok sayıda değişken biçimlendirir; bunları şu an için eşitliğe koyamamış olmamız hiç koyamayacağımız ve çözemeyeceğimiz anlamı taşımaz ki; bilim de zaten tam da bunları bulma etkinliğinin kendisidir. Bundan 100 yıl önceki bilgilerimiz ile şimdiki arasında o kadar fark var ki... Zaten bilim tam da bu arayışın, bilme çabasının adı değil mi? Geçerli olmayan, genellenmeyen bilgi ne işe yarar? Nitelle ne tür bilgi üretilecek ve üretildi? Bilimsel bilgi, yenisi buluncaya kadar güvenilir, geçerli, yanlışlanabilen, tekrarlanabilen, test edilebilen, birikici, vs bilgidir ve bizi bugüne getiren bir bilgi üretme yolunun sonucudur. *Çarpıtma-Bilgi eksikliği 8: "Benim ürettiğim bilgi kimseyi bağlamaz!"*

Daha pek çok konu ele alınabilir, ancak yukarıdakilerin yeterli olacağı düşünülmüştür. Son söz, 'suya sabuna dokunmayan' karmacılara: Bugünkü bilimsel çalışmalarda, zaten bilimci bilişsel süreçleri ve müdahaleleriyle sürecin ta içindedir, araştırmanın doğasına bağlı olarak yapılandırılmamış-yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmakta ve veri malzemelerinden içerik analiziyle veri üretilmektedir, vs... Gerisini siz düşünün.

Ara sonuç 2

Hiç boşuna "pozitivizm" falan denmesin, doğrudan "bilim" densin de neye karşı olunduğu ortaya çıksın.

Öz: Materyalizm-idealizm, fizik-metafizik, beden-zihin, madde-ruh çatışması

Materyalizmi, dolaylı olarak eleştiri kaynaklarından okuyup da Amerikan bireyciliği, kapitalizm, din karşıtlığı olarak anlayanlara; "gidin kaynağından okuyun da gelin" demekten başka bir şey demeyeceğiz. Yukarıdaki çatışma ve arayış, insanlık kadar eskidir. Realizm, yorumlamacılık, şu bu gibi felsefi isimlendirmeler, ontolojik anlamda temel iki felsefe olan materyalizm ve idealizmi gölgede bırakmamalıdır; ama galiba bu gölgelendirmeyi bir öcü olarak gösterilen Marksizmin ortaya çıkmasında aramalıyız. Bugün en seçkin üniversitelerimizin sosyoloji bölümlerinde bile bu felsefi akımlar ve tartışmalar ne yazık ki salt eleştiriye dayanan ikincil-üçüncül kaynaklardan okutulmaktadır. Descartes, de la Metrie ve diğerlerinin monist-düalist tartışmaları ile birlikte, fiziğin özellikle Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'nden bugüne kadar metafiziğin argümanlarını büyük ölçüde ortadan kaldırmış olması ve bilimin ulaştığı bugünkü aşama idealist-metafizik cephede büyük korku uyandırmaktadır. Bu yazıda, bu uzun tarihsel tartışmalara ve kaynaklara burada girilmeyecektir; zaten gerek de yoktur; isteyenlere bu büyük insanlık birikiminin literatürünü okumaları salık verilir. Ancak, metafiziğin ve idealizmin, son bir hamleyle bilimden rövanşı alma çabasıyla, bu kez çok kurnaz bir şekilde bilimin yöntemine saldırarak gündeme gelmeleri konusunda spekülasyon de olsa (bu, yaklaşım nitelcilere tamdik geliyor olsa gerek) bir şeyler söylemek gerekecektir.

Bilim yeni bir din, ideoloji veya "ilim" midir?

Yukarıda kısaca da olsa bilimi bilim yapan yöntemine yapılan son ve kurnazca saldırıları ele almaya çalıştık. Ancak, aynı zamanlamayla bir de düşünsel bir saldırı da gündeme gelmiştir: "*Bilim yeni bir din olarak görülmektedir!*" Hemen başından söyleyelim, bu bilimi cisimleştirme, bilime bir özne atfetme çabasıdır; bilim ne bir din, ne bir ideoloji, ne de özellikle ülkemizde son yıllarda söylendiği gibi "ilim"dir. Bilim, insanın adım adım geliştirdiği bir *bilgi üretme yolu ve çabasının* adıdır, başka bir şey değil! Bu bilgi üretme yolu, gündelik yaşantıların, otoritelerin, hurafelerin, geleneklerin bilgi üretmesinden çok ama çok sağlam olduğu için bugün yaşamaktadır.

Din, “nereden gelip nereye gidiyoruz, neyiz, nasıl olduk, ne olacağız” sorularına verilmiş olan *değişmez cevaptır*; felsefe (ki, nitelcilerin-postmodernistlerin *akıla* da karşı çıkıp sonra da felsefelerden söz etmeleri bir başka çelişki olsa gerek) ise bu cevabın *düşünce-akıl yoluyla aranmasıdır*. Bilim olgularla uğraşır, yukarıdaki cevaplarla değil. Bu nedenle, kendisini bazı önkabullerle (sayılı=assumption) sınırlandırmış ve temellendirmiştir: “*Dünyadaki ve evrendeki olayları incelemek için ilk nedeni ve nihai sonu bilmek gerekmez*” gibi. Bu kadar açıktır! Ha, elbette bir bilimci, izlediği yolun-yöntemin-teknikğin savunusunu, arkaik idealist-metafizik düşüncelere karşı elbette yapacaktır. Bu savunuyu yapmak mı yeni bir din oluyor?

Herhangi bir ideoloji, genel olarak *kaynakların kimler tarafından nasıl kullanılacağı (üretim-paylaşım) ve yönetileceği* ile ilgili bir önermedir. Bilim, bu tanımın neresinde yer alıyor ki!? Tartışmaya bile değmez.

Eğer bilimin ürettiği bilginin ideoloji ve dine etkisinden söz edilecekse, elbette bu kaçınılmazdır. İdeolojide kölelik ve feodalizm’de olduğu gibi, dinde Galileo’ya 5-6 yüzyıl geçtikten sonra itibarının Kilise tarafından iade edilmesinde olduğu gibi... Ee o zaman bugünkü bilimsel bilgilerin de (DNA, kök hücre, GDO, klonlama, Higgs parçacığı vb) elbette etkisinin olması kaçınılmazdır. Dünya yuvarlak ve Güneş etrafındaki dönüşü elips, saatin olmadığı zamanlardaki oruç bildirimine göre Eskimolar nasıl oruç tutabilirler, söyleyebilir misiniz? Bunların doğurgularına (implications) biraz sonra değineceğiz.

Bilim, son yıllarda ülkemizde çok dillendirildiği gibi “ilim” midir? İlim, bildiğimiz kadarıyla Arapça bir sözcüktür; Arapça konuşulan ülkelerde geçmişte olduğu gibi bugün de veya “başka nedenlerle”, bugünkü bilim için de ilim karşılığı kullanılıyor olabilir. Ama en azından bildiğimiz bir şey var ki, Ali Kuşçuların, Aquino’lu Thomas’ın veya bugün TeVelere çıkan bazı “ilim erbablarının” söz ettiği bir ilimin, bugünkü bilimle ilişkisi Pthagoras veya Newton’ın bilimle ilişkisinden de geridir. Bugün ülkemizde kullanılan “ilim” sözcüğü bilim karşılığı değil, “Tanrıyı, onun ayetlerini, Peygamberlerin sözlerini *‘araştırma’*”, yani ilahiyat-teoloji anlamında kullanılmaktadır. Bilimin çalışma alanı, konuları ve yöntemleri ise çok farklıdır.

Bilimcilerin yaptıkları bireysel hatalardan (yöntem vb eksikliği vs) dolayı (örneğin ‘yumurta kolestrole yol açıyor’, ‘ispanak demir deposudur’, vs), *bilim*; ölçme araçlarının geliştirilme özelliklerine uyulmadan oluşturulan ölçme araçlarına dayanarak, *ölçme*; üretilen bilimsel bilgiyi kendi çıkarları ve başkalarına zarar verme amacıyla kullananlara bakarak da, “bilim kötüdür, işe yaramaz” deyip bilime fatura çıkarmak, pıreye kızıp yorgan yakmanın da ötesinde mantıksal bir sakatlığı gösterir.

Bilim, “kimsenin tekelinde olmayan (**idi**)”, ırk-din-ülke-cinsiyet vb ayırım yapılmayan (“üniversite”, dilimizde “evrenkent” demektir!), insanın binlerce yılda ortaya çıkardığı en (*görece* diyelim de başımıza iş gelmesin) güvenilir ve geçerli bilgi üretme yolu, yöntemi ve çabasıdır! O, ne yeni bir din, ne bir ideoloji, ne de “ilim”dir. Bir özne veya cisim değildir. Bugünkü bilimsel yöntemler, teknikler, düzenekler vb elbette ilk bilim sözcüğünün ortaya çıktığı günkü gibi kalmamış, günümüze kadar gelişerek oluşmuştur. Bugüne kadarki tüm bilim kitapları yakılsa ve tüm bilim insanları (ne demekse) ortadan kaldırılsa, geriye kalan ilkeller zamanla yine aynı deneme-yanılma, gözlem, deney, nedensellik test etme ilkelerini, deneysel-korelatif düzenekleri, matematiği-istatistiği er geç bulacak ve geliştireceklerdir!

Tüm bu “yeni” söylemler neden şimdi gündeme geldi, amaç ne olabilir: Spekülatif bir görüş

Hemen söyleyelim, aşağıda belirteceğimiz tamamen spekülatiftir ve tam da nitelcilerin savdukları gibi herhangi bir görgül araştırmaya dayanmamaktadır. Bu spekülatif görüşün geçerliği-güvenirliği, doğruluğu-yanlışlığı, genellenebilirliği-özneliği kimseyi ilgilendirmez! Biz bilgi (yoksa *fikir* mi demeliyiz) “üretiyoruz” ne de olsa! Bu söylem, ölçek geliştirme ile ilgili hiçbir bilgi ve beceriye sahip olmayıp, sadece son zamanlarda çıkan bir yazılımdaki Doğrulayıcı Faktör Analizi’ne ait “düğmelere basiverip” ve üstelik henüz yapısını bilmediği bir psikolojik yapıyı “doğrulayıverdiğini” iddia eden ve sonunda da, “ölçeğin güvenilirliği ve geçerliği sağlanmıştır” diye ‘üfren’ (ülkemizde yayınlanma olasılığı yüksek ve puan getiren) bir çalışmaya ne kadar da benziyor, değil mi? Yok, yok benzemiyor, onda bile veri toplama ve düğmelere basma eylemleri var!

1. Bilimdeki gelişmeler doğrusal değildir, hele son yıllarda logaritmik bir şekilde (ne demekse?) gerçekleşmektedir. İnkâr edilebilir mi, edilirse kanıtlanması gerekir herhalde (ama nasıl, hangi yöntemle)! Yaşamın anahtarının DNA olduğu, bundaki küçük ama çok küçük değişimin bile bambaşka makro canlılar ortaya çıkardığı, kök hücrelerle (ne demekse) çok çeşitli başkalaşmış uzman hücre dokuları ve hatta organlar elde edilebildiği, bir canlının genetik olarak birebir kopyasının yapıldığı ve yasal/etik sorunlar olsa da ergeç insanın da kopyalanacağı, bir atomun çekirdekaltı parçacıklarının makro evrenle “kardeş” olduğu, her şeyin teorisinin an meselesi olduğu ve CERN’de kanıtlanan Higgs parçacığının “zurnanın zırt” dediği yer olduğu, başka binlerce yaşam gezegenlerinin bulunmaya başlandığı... Bunları nitelciler üretmedi ama soralım, ne anlama geliyor? Bunlar, ilkçağlardan beri yanardağ-fırtına vb tanrıları, totemler, Ay-Güneş Tanrıları, yer-gök Tengri, ve sonraki “korkuya dayalı imparatorlukların” nelerini sarstı, yerinden etti? Haydi bunları geçelim, Ptolemaios’un dünya merkezli evren görüşü, Aristoteles’in insan merkezli canlı görüşü, Copernicus Galileo’dan, Darwin’den bu yana ne hale geldi? Peki, ayaklarımızın altındaki toprak hızla kayarken, şimdi ne yapmak gerekirdi? Ya bu “bir şeyleri” tehdit eden bilim yerle bir edilmeli ya da bunlar kabul edilmeliydi? Tüm bunların düşünsel çöküşünden öte, psikolojik etkisini düşünebiliyor musunuz? Dehşet!
2. İnsanlığın, toplayıcılık ve avcılığa dayanan ilkel toplumdan, savaş esirlerini köle yaptığı köleliğe, toprağı işleyip etrafını çevirip “burası benim” deyip artık değer ürettiği feodal beyler-ağalar düzeni olan feodalizme, bu artık ürünü-malı satıp kâr eden ticaret ve sonra da malı üreten fabrikalara sahip olan sanayi burjuvalarının ortaya çıktığı kapitalizme ve oradan tüm dünyanın bu amaçla ele geçirilmeye çalışıldığı toprak paylaşım savaşına (*I. Dünya Savaşı diye bilinir*), dünyada paylaşılacak toprak kalmayınca pazar paylaşım savaşına (*II. Dünya Savaşı diye bilinir*) gelelim. Sonrasında ne oluyor? Paylaşılacak toprak ve pazar da kalmamış!
3. Bilgi! Hah, işte paylaşılacak birşey kalmayınca daha önce evrensel olan bilginin (aslında *bilimsel bilgi üretiminin*) de artık “temerküzüne” sıra gelmiştir: Bilgi (elbette bilimsel, hurafeler-uyduruk bilgiler ne işlerine yarayacak ki) çok ama çok önemlidir, onun üretimini ‘bazılarının’ elinde tutması ise her şeyden önemli olmuştur.
 - a) Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve tek kutuplu dünya inşası
 - b) Marx’ın “üretim araçlarının üretilmesinin sonuna gelindiği” fikrinin çöküşü
 - c) Yeni üretim araçlarının (belki de emperyalizmin bir tek olmadığından kaynaklı) ancak bilim yoluyla üretilebilirliğinin devam etmesi-görülmesi
 - d) Bilimsel bilgi arttıkça kol gücünün yerini kafa gücünün almaya başlaması
 - e) Bilimsel bilgiye sahip olanın gelecek dünyanın yöneticisi olacağına görülmesi
 - f) Silikon vadisi ile başlayan ve teknokentlerle devam eden yeni bilgi “temerküz” merkezlerinin ortaya çıkması
4. İşsiz kalan kol gücünün gittikçe artması (sendikaların bu nedenle giderek işlevsizleşmesi) ve işsizlerin sorunlu bir kitleye dönüşmesi
5. Bu sorunlu kitlenin “oyalanacağı” yeni oyuncakların devreye sokulması: İkinci Ortaçağ!
6. Bizim gibi ülkelere biçilen yeni roller: Varolan nitelikli akademisyenlerin bu bilgi temerküz kamplarına (ırkına, ülkesine vb bakmadan) toplanması, geri kalanına ise, bilimsel eğitim eksikliğinin yanına bilimsel gelişmelerin yol açtığı psikolojik korkuyu da kullanarak çağdışı

metafizik-idealist “yeni oyuncaklar”ın (nitel-alternatif gibi) Evangelistler aracılığıyla piyasaya sürülmesi...

Şimdi tüm bunların açılması ve “kanıtların” sıralanması umarız istenmez, isteyen “aradığını bulur”. Aksi halde, bazılarının yaptığı gibi, buradan ciltler dolusu kitaplar çıkar veya en azından şimdilik bir “gömülü teori”!

Şimdi, post- postun da postu modernizm, “pis pozitivizm”, “yeni paradigma” vb “modalar” anlamlı geliyor mu? Ya El Kaide, IŞİD vb hareketlerin ortaya çıkarılıp desteklenmesi ve dünyanın kan gölüne döndürülmesi? “Emperyalizmin en yumuşak karnının bizim gibi geri kalmış ülkeler olduğu ve buradaki ulusalçı bağımsızlık hareketleriyle emperyalizmin çökertileceği” görüşünün, bizzat emperyalizm tarafından “ulusal”-etnik hareketlerin desteklenmesiyle **çöküşü**? Bunlar anlamlı mı, bunlar anlamacı yaklaşımı savunanların rağbet edeceği “fikir”ler değil mi? İşte size bir şeyler ürettik: Bilimsel bilgi mi, “fikir” mi, yeni bir teori mi? Niye hemen karşı çıkıyorsunuz ki! Hipotezlerini kurup test etmeye başlasanız iyi olur, yoksa “atı alan Üsküdar’ı geçiyor”!

Çok yazık! Yükseköğretimimizin ve Milli Eğitimimizin içinin boşaltıldığı, “melleler”in ders verdiği, din adamlarının psikologların yerine ikame edildiği, psikoloji derslerine duaların konmasının önerildiği, temel fen bilimleri bölümlerinin kapatıldığı vb bu güzel ülkemizde var olan akademisyenlerin kendilerine biçilen rolün farkında olmaları son derece önemlidir. Doğru dürüst yöntembilim, istatistik, matematik, felsefe verilmeyen (verdirilmeyen) üniversitelerimizden, gerçek bilimcilerin ortaya çıkması gittikçe körelmektedir; her şeye rağmen kendini geliştirenleri ise bilim temerküz merkezleri hemen kapmaktadır veya türlü yollarla sindirmektedir... Masum arayışlar içinde olanların neye ve kime hizmet ettiklerini düşünüp düşünmedikleri, onların dışındaki nitelcilerin ise yukarıdaki dersleri alıp almadığı, bu derslere ilişkin korkularının olup olmadığı merak konusudur. Ama en önemlisi de bilime yapılan tüm bu saldırılara kulağını-gözünü kapayıp “üç maymunları oynayan” akademisyenleri gelecek kuşakların hiç affetmeyecek olmasıdır; susarak suça ortak olunmaktadır, yanlışlar olumsuz pekiştirilmektedir. Her türlü saldırıya rağmen, psikolojinin, genel olarak da bilimin ürettiği bilgiler işe yaramaya devam etmektedir; nitelci “kaos var” dese de yine saatine bakıp randevusuna, dersine gitmekte, pekiştirme ilkelerini eğitimde ve günlük yaşamında uygulamakta; bilimsel üretimi elinde tutan odaklar (biz kapatırken) fizik, genetik, psikoloji vb laboratuvarlarında ve sahada bilimsel yöntemlere dayalı bir şekilde harıl harıl çalışmaktadırlar.

Galileo’nun dediği gibi, “Ben inkâr etmiş olsam da, dünya yine Güneş’in etrafında dönmeye devam ediyor!”

Kaynakça YOK! Kaynakça VAR: Tüm “bilimsel” kaynaklar!

* Bu yazının özeti niteliğindeki, “Yeni” Ne Kadar Yeni, “Alternatif” Neye Alternatif? başlıklı yazı Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Bülteni’nde (ilk sayı) yayımlanacaktır.

** Bu yazıyı dikkatlice okuyup eleştiri ve önerileriyle katkıda bulunan Değerli Bilim hocam Prof. Dr. Yaşar BAYKUL başta olmak üzere, Doç. Dr. Devrim ÖZDEMİR ALICI, Doç. Dr. Tülin OTBİÇER ACAR ve Yrd. Doç. Dr. Seçil ÖMÜR SÜNBLÜ’e yürekten teşekkür ederim.